

Bartosz Jóźwik, Tomasz Stępniewski

Transformacja, integracja i Kryzysy w Europie Środkowej i Wschodniej

Transformation, Integration and Crises in Central and Eastern Europe

Abstract: The paper focuses on the selected issues of transformation and integration processes and crisis in the Central and Eastern European countries. It should be emphasized that economic transformation, as well as European integration, taking place in this region during the eighties and nineties, are among the most spectacular processes not only in Europe but also in the world.

From today's perspective, there are some new questions about the future shape of European integration, taking into account, among others, "Brexit" and crises (of migration, identity etc.) faced by the European Union. Undoubtedly the impact of the crises on the EU and its policies will have far-reaching effects. For this reason, there are questions such as: what will the EU be as an international organization, what will be its foreign policy. Problems mentioned in the article are the introduction to the volume of the Yearbook of the Institute of Central and Eastern Europe with the same title as the article. Individual articles have been prepared by researchers from many scientific centers in Poland.

Keywords: political and economic transformation, European integration, crises in Central and Eastern Europe, Ukraine crisis, security.

Problematyka procesów transformacji i integracji państw Europy Środkowej i Wschodniej pojawia się w ostatnich latach w opracowaniach z różnych dziedzin naukowych. Bez wątplenia są to zjawiska mające duży wpływ na wiele sfer życia społeczno-gospodarczego. Transformacja przełomu lat 80. i 90. należała do jednych z najbardziej spektakularnych procesów zarówno w Europie, jak i poza kontynentem europejskim. Zakres tych przemian był rozległy, zwłaszcza w porównaniu choćby do szczytkowych reform na Kubie i w Korei Północnej,

czy też nieco głębszych zmian w Chinach i w Wietnamie. Równoległe do transformacji postępował proces integracji europejskiej – również on był i jest historycznym wydarzeniem w skali nie tylko kontynentu, ale i całego świata. Z perspektywy 2016 r. rodzą się pytania o przyszły kształt integracji europejskiej. Należy odnieść się tutaj do wyniku referendum w sprawie „Brexitu” oraz kryzysów (migracyjny, tożsamościowy itd.), z jakimi boryka się Unia Europejska. Transformacja ta będzie miała zasadniczy wpływ na kształt zarówno integracji europejskiej, jak i UE jako organizacji międzynarodowej, podobnie jak na kształt jej polityki zagranicznej w bliskim i dalekim sąsiedztwie.

1. Transformacja i integracja w Europie Środkowej i Wschodniej

Wśród wielu dostępnych opracowań podejmujących problematykę transformacji i integracji na uwagę zasługuje niewątpliwie monografia I. T. Berenda *Od bloku sowieckiego do Unii Europejskiej. Transformacja ekonomiczna i społeczna Europy Środkowo-Wschodniej od 1973 roku*. Początek analizy sięga 1973 r., a więc okresu, w którym pojawiły się pierwsze oznaki kryzysu gospodarczego. W tym czasie doszło do naruszenia porządku socjalizmu państwowego i wzmocnienia jego opozycji. Skutki kryzysu okazały się szczególnie dotkliwe w państwach Europy Środkowej i Wschodniej, powodem czego była polityka strukturalna wymuszonej industrializacji w latach 50. i 60. W ramach centralnego planowania rozwijano tradycyjne branże, takie jak górnictwo, hutnictwo, metalurgia i inżynieria związana z przemysłem ciężkim. Stosowano przestarzałe i energochłonne technologie¹. Realizacja polityki ekstensywnego wzrostu była coraz trudniejsza. W społeczeństwach narastały nastroje opozycyjne, bunt i rewolucje. Na przykład w Polsce do sprzeciwów wobec państwowego socjalizmu dochodziło niemal regularnie: w 1956, 1968, 1976 i 1980 r. Pomimo tego władze w większości państw Europy Środkowej i Wschodniej kontynuowały politykę ukształtowaną przez ideologię sowiecką. Reforma-

¹ I.T. Berend, *Od bloku sowieckiego do Unii Europejskiej. Transformacja ekonomiczna i społeczna Europy Środkowo-Wschodniej od 1973 roku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011, s. 23.

torską reorientację dało się jednak zauważyć w Polsce i na Węgrzech – u prekursorów prorynkowej transformacji. Państwa te przystąpiły do Układu Ogólnego w sprawie Taryf Celnych i Handlu (odpowiednio w 1967 i 1973 r.) oraz do Międzynarodowego Funduszu Walutowego (odpowiednio w 1986 i 1982 r.). Niemniej jednak możliwości przeprowadzenia głębszych zmian pozostały ograniczone, system był niereformowalny. Różnice gospodarcze pomiędzy Europą Środkową i Wschodnią a Zachodem coraz bardziej się pogłębiały. W roku 1991 w sposób pokojowy rozpadł się państwowy socjalizm, który obejmował swym zasięgiem niemal jedną trzecią globu.

Po rozpadzie państwowego socjalizmu w państwach Europy Środkowej i Wschodniej powstał problem związany z koniecznością wprowadzenia przez rządy programów stabilizacyjnych. Wzorem były tu kierunki i metody stabilizowania gospodarki określone mianem konsensusu waszyngtońskiego. W większości państw, zgodnie z założeniami Międzynarodowego Funduszu Walutowego, stabilizacja była przeprowadzona w sposób radykalny. Programy stabilizacyjne składały się z działań mających na celu uwolnienie cen, ograniczenie wydatków rządowych, głównie przez likwidację dotacji, restrykcje pieniężne i kredytowe, wprowadzenie instrumentów kontroli dochodów indywidualnych, otwarcie gospodarki na rynki zagraniczne oraz wprowadzenie wymienialności pieniądza². Należy podkreślić, że w pierwszych latach najważniejszym zadaniem w zakresie stabilizacji gospodarek postkomunistycznych była stabilizacja cen na rynku wewnętrznym. Konstrukcja programów stabilizacyjnych oraz sposób ich realizacji różniły się między poszczególnymi gospodarkami w zależności od uwarunkowań gospodarczych. Na przykład na Węgrzech początkowo poziom liberalizacji i stabilizacji był znacznie wyższy niż w innych państwach postkomunistycznych regionu, w Czechosłowacji zachowano reżim wydatków, natomiast w Polsce, Rumunii i Bułgarii znacznie dłużej obserwowano uciążliwy brak stabilności³. Nie we wszystkich państwach zastosowano programy stabilizacji radykalnej, tzw. terapię szokową.

2 M. Bąk, *Europa Środkowa i Wschodnia wobec wyzwania transformacyjnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006, s. 74.

3 Tamże, s. 80.

Problem transformacji gospodarczej w państwach Europy Środkowej i Wschodniej, najogólniej rzecz ujmując, polegał na zmniejszeniu zakresu państwowej kontroli oraz zwiększeniu roli prywatnej przedsiębiorczości i wolnego rynku. L. Balcerowicz sklasyfikował działania ówczesnej polityki gospodarczej – mającej na celu transformację – w trzech obszarach⁴. Pierwszy obszar obejmuje makroekonomiczną stabilizację, którą osiąga się za pomocą instrumentów polityki makroekonomicznej i która jest ukierunkowana m.in. na stabilny poziom cen, wysoki poziom zatrudnienia oraz odpowiednie saldo bilansu płatniczego. Drugi obszar to mikroekonomiczna liberalizacja mająca na celu przede wszystkim usunięcie narzuconych wcześniej przez państwo ograniczeń dotyczących działalności gospodarczej, w tym kontroli cen i handlu zagranicznego, rozwijania przedsiębiorstw prywatnych oraz wprowadzenia wymienialności walut. Trzeci obszar obejmuje zasadniczą przebudowę instytucjonalną. W tym obszarze znajdowały się np. prywatyzacja przedsiębiorstw państwowych, reforma systemu podatkowego, a także tworzenie nowych instytucji, takich jak giełda papierów wartościowych. Warto zaznaczyć, że proces prywatyzacji charakteryzował się zmienną dynamiką. Po „heroicznym” i dojrzałym etapie następowało spowolnienie wynikające z przyczyn ekonomicznych, technicznych i społeczno-politycznych⁵. Jak się okazało, na pozytywne skutki realizowanej polityki gospodarczej trzeba było poczekać, w pierwszych latach przemian doszło bowiem do głębokiego kryzysu, określanego mianem kryzysu transformacyjnego.

Kolejny problem, jaki powstał podczas transformacji gospodarczej w państwach Europy Środkowej i Wschodniej, wynikał z nierównomiernego wpływu tego procesu na rozwój regionów poszczególnych państw. M. Smętkowski na podstawie studiów literatury sformułował kilka wniosków w omawianym zakresie. Po pierwsze, w okresie transformacji wystąpił wzrost regionalnych różnic w poziomie dochodów, inwestycji i zatrudnienia⁶. Po drugie, najszybciej rozwijały się regio-

4 L. Balcerowicz, *Socjalizm, kapitalizm, transformacja. Szkice z przełomu epok*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997, s. 179.

5 M. Bałtowski, P. Kozarzewski, *Zmiana własnościowa polskiej gospodarki 1989-2013*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2014, s. 221.

6 M. Smętkowski, *Rozwój regionów i polityka regionalna w krajach Europy Środkowo-Wschodniej w okresie transformacji i globalizacji*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2013, s. 93.

ny stołeczne i inne duże aglomeracje, gdzie następowała intensyfikacja usług i koncentrowały się zagraniczne inwestycje bezpośrednio. Po trzecie, pozytywny wpływ na rozwój regionów miało położenie przy granicy z państwami Unii Europejskiej (niestety słabiej rozwijały się obszary przy obecnej wschodniej granicy UE). I po czwarte, transformacja osłabiła pozycję starych okręgów przemysłowych, które ucierpiały przede wszystkim w procesie prywatyzacji i racjonalizacji zatrudnienia. Próbą przewyciężenia powstałych problemów gospodarczych była niewątpliwie europejska polityka spójności realizowana w latach 2007-2013. Państwa Europy Środkowej i Wschodniej zostały objęte celem „Konwergencja”, który był ukierunkowany na przyspieszenie eliminowania różnic w rozwoju najsłabiej rozwiniętych państw członkowskich i regionów⁷. Należy jednak stwierdzić, że wsparcie rozwoju społeczno-gospodarczego regionów zacofanych nie zmniejszyło dysproporcji w poziomie rozwoju regionów mierzonych np. PKB *per capita*.

Kolejne wyzwanie dla państw Europy Środkowej i Wschodniej wynikało z procesu integracji europejskiej, który odbywał się równoległe z procesem transformacji. Na początku lat 90. XX w. państwa te podpisały układy europejskie, w których wyrażały wolę integracji z Unią Europejską. Warto przypomnieć, że integracja musiała być poprzedzona spełnieniem określonych warunków politycznych i ekonomicznych. Jednym z nich były kryteria kopenhaskie, w których warunki wstępne dotyczyły osiągnięcia politycznej stabilności gwarantującej demokrację, praworządność, poszanowanie praw człowieka oraz ochronę mniejszości. Natomiast warunki ekonomiczne określały zasady funkcjonowania gospodarki rynkowej, zdolność do walki z presją konkurencyjną i siłami rynkowymi Unii oraz posiadania zdolności do przyjęcia obowiązków członkostwa, włączając w to podzielenie celów unii politycznej, gospodarczej i walutowej⁸. Państwa Europy Środkowej i Wschodniej przed wstąpieniem do Unii Europejskiej musiały spełnić nominalne kryteria konwergencji, które zostały określone w traktacie

7 Z. Bajko, B. Józwiak, M. Szewczak (red.), *Fundusze Unii Europejskiej w Polsce na lata 2007-2013*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2009, s. 50.

8 E. Synowiec, *Warunki członkostwa Polski w Unii Europejskiej i ocena stopnia ich realizacji*, w: E. Kawecka-Wyrzykowska, E. Synowiec (red.), *Unia Europejska. Przygotowania Polski do członkostwa*, Instytut Koniunktur i Cen Handlu Zagranicznego, Warszawa 2001, s. 669.

z Maastricht. Kryteria konwergencji zostały sformułowane w pięciu zakresach: inflacji, deficytu budżetowego i długu publicznego, kursu walutowego oraz długoterminowych stóp procentowych. Spełnienie nominalnych kryteriów okazało się zadaniem niełatwym. W wielu przypadkach stosowano restrykcyjną politykę monetarną i fiskalną, która była odbierana przez społeczeństwa negatywnie i w rzeczywistości mogła ograniczać wzrost gospodarczy. W roku 2004 do Unii Europejskiej przystąpiło osiem państw z omawianej grupy (Czechy, Estonia, Litwa, Łotwa, Polska, Słowacja, Słowenia, Węgry), kolejne dwa (Bułgaria, Rumunia) w roku 2007 i Chorwacja w roku 2013. Niestety plany dotyczące przystąpienia do strefy euro okazały się zbyt optymistyczne. Do roku 2015 do strefy euro przystąpiło zaledwie pięć państw z Europy Środkowej i Wschodniej: od 1 stycznia 2007 r. Słowenia, od 1 stycznia 2009 r. Słowacja, od 1 stycznia 2011 r. Estonia, od 1 stycznia 2014 r. Łotwa i od 1 stycznia 2015 r. Litwa.

2. Implikacje kryzysów wewnętrznych i międzynarodowych dla Unii Europejskiej

W 2008 r. niemal wszyscy badacze integracji europejskiej zapowiadali, że kryzys w strefie euro jest jednym z największych kryzysów, z jakimi musi się zmierzyć Unia Europejska. Z perspektywy 2016 r. wydaje się, że kryzys w strefie euro jest tylko jednym z wielu, jakie dotyczą Unii Europejską. Należy bowiem wspomnieć tutaj o:

- pozytywnym wyniku referendum w Wielkiej Brytanii i możliwej perspektywie wystąpienia Wielkiej Brytanii z UE („Brexit”);
- wojnie w Syrii i jej znaczeniu dla stosunków Rosji z Zachodem;
- problemie z olbrzymią liczbą migrantów w regionie śródziemnomorskim (problemy migracyjne do niedawna dotyczyły tylko niektórych państw tego regionu, czyli Grecji i Włoch, ale od 2015 r. stały się problemem niemal całej UE: w szczególności Niemiec, które przyjęły na swoje terytorium niemal milion migrantów);
- problemie tzw. Państwa Islamskiego (Daesh);
- neoimperialnej polityce Rosji (aneksja Krymu i wspieranie przez nią separatystów w południowej i wschodniej części Ukrainy).

Oprócz wskazanych wyżej zagrożeń, występują jeszcze inne kryzysy w samej Unii Europejskiej, które po części wynikają z problemów

z dostosowaniem się systemów politycznych państw europejskich do zmieniającej się rzeczywistości, na co dość często wpływ mają zewnętrzne wstrząsy. Jak twierdzi J. Zielonka, mamy do czynienia nie tylko z kryzysem demokracji, ale również z kryzysem kapitalizmu, kryzysem integracji europejskiej (kryzys przywództwa i wizji), kryzysem uchodźców, a także z kryzysem moralnym (o czym wspomina w swych wystąpieniach sam papież Franciszek)⁹.

Co istotne, kryzys w strefie euro oraz kryzys ukraiński spowodowały, że zmienił się układ sił w ramach Unii Europejskiej, której mimowolnym liderem stały się Niemcy¹⁰. W wyniku kryzysu w strefie euro oraz wspomnianych wydarzeń doszło do zmiany polityki zagranicznej Niemiec i ich roli w UE. Istotę tej zmiany przedstawił U. Speck, który stwierdził, że „kryzys ukraiński pokazał, że przywództwo Niemiec nie organiczna się jedynie do wewnętrznych spraw UE, gdzie Niemcy zawsze były ważnym graczem. Berlin teraz mówi i działa w coraz większym stopniu w imieniu całej UE w sprawach zagranicznych, przynajmniej jeśli chodzi o stosunki UE z jej wschodnimi sąsiadami”¹¹. Jego zdaniem sytuacja ta związana jest również z rozszerzeniem UE o państwa Europy Środkowo-Wschodniej, gdyż wpłynęło to na wzrost siły Niemiec, oraz z faktem, że „Nowa Europa” („New Europe”) w większości postrzega Niemcy jako regionalnego lidera¹². Mówiąc o przywódczej roli Niemiec w UE, warto zastanowić się nad potencjalnym wpływem „trumpizacji” polityki w świecie zachodnim. Zwycięstwo Donalda Trumpa w USA w listopadzie 2016 r. stawia pod znakiem zapytania przyszły kształt sceny politycznej w największych państwach UE. W 2017 r. odbędą się wybory we Francji i w Niemczech. Biorąc pod uwagę spadające poparcie dla rządów Angeli Merkel w Niemczech i jej polityki otwartych drzwi wobec migrantów oraz wzrastające poparcie dla partii nacjonalistycznych i populistycznych, wyniki tych wyborów mogą być zaskakujące dla Niemiec. Podobnie sytuacja wy-

9 J. Żakowski, *Ogniska choroby. Politolog Jan Zielonka o globalnym kryzysie demokracji*, „Polityka”, 1.01-12.01.2016, nr 1/2 (3041), s. 24.

10 P. Buras, *Dylematy państwa status quo. Nowa kwestia niemiecka w Europie*, „Sprawy Międzynarodowe”, R. LXVII, 2014, nr 4, s. 131.

11 U. Speck, *Power and Purpose. German Foreign Policy at a Crossroads*, „Carnegie Europe”, November 3, 2014, <http://carnegieeurope.eu/2014/11/03/power-and-purpose-german-foreign-policy-at-crossroads> [10.10.2015].

12 Tamże.

gląda w przypadku wyborów prezydenckich we Francji. Jeśli doszłoby do radykalnej zmiany sytuacji politycznej w tych dwóch kluczowych dla UE państwach, wówczas miałyby to wpływ na kształt stosunków w ramach UE oraz na politykę zagraniczną Wspólnoty, w tym wobec najbliższego sąsiedztwa. Ponadto, same państwa Europy Środkowo-Wschodniej również przyczyniają się do osłabienia swojej roli w ramach UE, a tym samym – spójności całej Unii Europejskiej.

3. Wojna Rosji z Ukrainą i jej znaczenie dla Europy Środkowo-Wschodniej¹³

Upadek systemu bipolarnego spowodował, że obecnie kształtuje się porządek nowego typu. Jak zauważa A. D. Rotfeld, siła i potęga w stosunkach międzynarodowych ma charakter rozporozszony, policentryczny. Natomiast reguły i normy uzgodnione w przeszłości odzwierciedlają sytuację międzynarodową, która już nie istnieje, odpowiadają sytuacji minionej. Normy i reguły wymagają adaptacji do nowej rzeczywistości międzynarodowej, kształtowanej przez nowe potęgi (nowe mocarstwa). W ten sposób tworzy się swego rodzaju „próżnia”, którą starają się wykorzystać nowe mocarstwa. Stąd też obserwujemy współcześnie sytuację, kiedy Rosja w trybie jednostronnym próbuje narzucić światu nowe reguły gry. Zobrazowaniem takiej „nowej gry – bez reguł” jest próba podporządkowania Ukrainy prawidłom „rusckiego mira”¹⁴.

Kiedy jesienią 2013 r. rozpoczęły się na Ukrainie protesty zwane Euromajdanem, nikt nie podejrzewał, że doprowadzą do swoistego trzęsienia ziemi na ukraińskiej scenie politycznej. W ich wyniku usunięty został prezydent Wiktor Janukowycz¹⁵, a pośrednio doszło do konfliktu w południowo-wschodniej Ukrainie, *de facto* zaś do wojny Rosji

13 Szerzej na ten temat w: T. Stępniewski, *Wojna Ukrainy o niepodległość, pamięć i tożsamość*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, A. Stolarz, A. Wasiliew (red.), Rok 13 (2015), z. 2, *Polityka wobec pamięci w Europie Środkowo-Wschodniej i Rosji*, s. 153-166.

14 Por. A.D. Rotfeld, *Porządek międzynarodowy. Parametry zmiany*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 4 (LXVII), 2014, s. 46.

15 Po raz drugi w ciągu dekady Ukraińcy zaprotestowali przeciwko tej samej osobie – Wiktorowi Janukowyczowi. Pierwszy raz wobec fałszerstw wyborczych W. Janukowycza („pomarańczowa rewolucja”), drugi raz (Euromajdan) ze względu na niepodpisanie umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską. Szerzej na temat „pomarańczowej rewolucji” i jej konsekwencji dla społeczeństwa i polityki ukraińskiej zob. np. P. D’Anieri (ed.), *Orange Revolution and Aftermath: Mobilization, Apathy, and the State in Ukraine*, Washington, DC and Baltimore 2010.

z Ukrainą. Nie jest to jednak typowa wojna, lecz „wojna hybrydowa”¹⁶ – używanie siły militarnej przez Rosję bez przyznawania się do tego faktu (oficjalnie mamy do czynienia z separatystami w Doniecku i Ługańsku) oraz równoczesne prowadzenie na szeroką skalę innych wojen z Ukrainą: informacyjnej (propaganda), kulturowej, historycznej itd.

Jak twierdzi L. Aron, po gwałtownej zmianie władzy w Kijowie w lutym 2014 r. oraz po usunięciu z urzędu prezydenta W. Janukowycza Federacja Rosyjska miała – jeśli chodzi o Ukrainę – następujące cele. Po pierwsze, dążyła do karania, upokarzania, a także destabilizowania politycznej i społeczno-gospodarczej sytuacji oraz – w miarę możliwości – do rozbicia, a ostatecznie do wykolejenia Ukrainy z proeuropejskiego kursu (integracja z UE, zbliżenie z USA i NATO). Po drugie, chciała zapobiec nałożeniu przez Zachód sankcji na Rosję. I po trzecie, starała się kontynuować umacnianie i konsolidację społeczeństwa rosyjskiego wokół Kremla i zaproponowanych przez niego idei w obliczu domniemanego lub rzeczywistego zagrożenia zewnętrznego¹⁷.

Analizując konflikt Rosji z Ukrainą, nie można zapominać o tym, że Rosja w swej polityce zagranicznej – w szczególności wobec państw poradzieckich – kieruje się mentalnością imperialną. G. Soroka zastanawia się, w jaki sposób zachowałyby się Stany Zjednoczone, gdyby np. na Kubie chciano zainstalować rosyjskie bazy wojskowe. Czy na pewno nie mielibyśmy do czynienia z reakcją USA, próbą powstrzymania czy też uniemożliwienia realizacji takiego planu?¹⁸ Wydaje się, że jest to pytanie retoryczne. Taki sposób myślenia funkcjonujący wśród decydentów rosyjskich potwierdzają słowa A. Krickovica, który zauważa, że Rosjanie „szanują tylko mocarstwa, takie jak USA, Chiny, Niemcy. Ludzie często tego nie rozumieją: «Kreml ciągle mówi o suwerenności, a sam jej nie przestrzega!». Tyle że dla Rosjan suveren-

16 Szerzej na temat wojny hybrydowej Rosji z Ukrainą w: J. Hajduk, T. Stępniewski, *Wojna hybrydowa Rosji z Ukrainą: uwarunkowania i instrumenty*, „Studia Europejskie”, 2015, nr 4 (76), s. 135-151.

17 L. Aron, *Putin's Tactical Pause: Russia's President Weighs Three Options in Ukraine*, „Fox News Opinion”, July 10, 2014, <http://www.foxnews.com/opinion/2014/07/10/putin-tactical-pause-russia-president-weighs-three-options-in-ukraine.html> [29.08.2016]; w języku polskim por. M. Raś, *Polityka Rosji wobec Ukrainy i jej implikacje dla ładu międzynarodowego w Europie*, w: K. Czornik, M. Lakomy, M. Stolarczyk (red.), *Implikacje konfliktu ukraińskiego dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Polski. Aspekty polityczne, wojskowe, gospodarcze oraz społeczne*, Katowice 2015, s. 110.

18 Autor uczestniczył w ramach Harvard Summer School w wykładach pt. „Introduction to Comparative Politics”, które prowadził dr George Soroka (Lecturer on Government and Assistant Director of Undergraduate Studies, Harvard University).

ność nie dotyczy małych narodów. Z ich perspektywy Ameryka nie powinna się wtrącać w sprawy Rosji czy Chin, ale małe państwa – no cóż, to potencjalne łupy¹⁹.

Artykuły składające się na niniejszy tom „Rocznika Instytutu Europy Środkowo-Wschodowej” w sposób bezpośredni i pośredni odnoszą się do wspomnianych problemów badawczych. Oddajemy do rąk Czytelników tom poświęcony szeroko rozumianej transformacji, integracji i kryzysom, jakie mają miejsce w państwach Europy Środkowo-Wschodniej, w kontekście całej Unii Europejskiej. Poszczególne artykuły zostały przygotowane przez badaczy z różnych ośrodków naukowych w Polsce. Niniejszy tom jest wynikiem współpracy z Fundacją Konrada Adenauera w Polsce. Redaktorzy tomu składają podziękowania Fundacji i autorom artykułów oraz wyrażają nadzieję, że spotka się on z życzliwym przyjęciem Czytelników.

Lublin–Waszyngton, listopad 2016 r.

Bibliografia

- Aron L., *Putin's Tactical Pause: Russia's President Weighs Three Options in Ukraine*, „Fox News Opinion”, July 10, 2014, <http://www.foxnews.com/opinion/2014/07/10/putin-tactical-pause-russia-president-weighs-three-options-in-ukraine.html> [29.08.2016].
- Bajko Z., Jóźwik B., Szewczak M. (red.), *Fundusze Unii Europejskiej w Polsce na lata 2007-2013*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2009.
- Balcerowicz L., *Socjalizm, kapitalizm, transformacja. Szkice z przełomu epok*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997.
- Bałtowski M., Kozarzewski P., *Zmiana własnościowa polskiej gospodarki 1989-2013*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2014.
- Bąk M., *Europa Środkowa i Wschodnia wobec wyzwania transformacyjnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006.
- Berend I.T., *Od bloku sowieckiego do Unii Europejskiej. Transformacja ekonomiczna i społeczna Europy Środkowo-Wschodniej od 1973 roku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011.
- Buras P., *Dylematy państwa status quo. Nowa kwestia niemiecka w Europie*, „Sprawy Międzynarodowe”, R. LXVII, 2014, nr 4, s. 131.

19 K. Wężyk, *Niedźwiedziowi wolno więcej (rozmowa z Andrejem Krickovicem)*, 18.07.2015, <http://wyborcza.pl/magazyn/1,146875,18384515,niedzwiedziowi-wolno-wiecej.html> [18.07.2015].

- D'Anieri P. (ed.), *Orange Revolution and Aftermath: Mobilization, Apathy, and the State in Ukraine*, Washington, DC and Baltimore 2010.
- Hajduk J., Stępniewski T., *Wojna hybrydowa Rosji z Ukrainą: uwarunkowania i instrumenty*, „Studia Europejskie”, 2015, nr 4 (76), s. 135-151.
- Raś M., *Polityka Rosji wobec Ukrainy i jej implikacje dla ładu międzynarodowego w Europie*, w: K. Czornik, M. Lakomy, M. Stolarczyk (red.), *Implikacje konfliktu ukraińskiego dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Polski. Aspekty polityczne, wojskowe, gospodarcze oraz społeczne*, Katowice 2015, s. 110.
- Rotfeld A.D., *Porządek międzynarodowy. Parametry zmiany*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 4 (LXVII), 2014, s. 46.
- Smętkowski M., *Rozwój regionów i polityka regionalna w krajach Europy Środkowo-Wschodniej w okresie transformacji i globalizacji*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2013.
- Speck U., *Power and Purpose. German Foreign Policy at a Crossroads*, „Carnegie Europe”, November 3, 2014, <http://carnegieeurope.eu/2014/11/03/power-and-purpose-german-foreign-policy-at-crossroads> [10.10.2015].
- Stępniewski T., *Wojna Ukrainy o niepodległość, pamięć i tożsamość*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, A. Stolarz, A. Wasiliew (red.), Rok 13 (2015), z. 2, *Polityka wobec pamięci w Europie Środkowo-Wschodniej i Rosji*, s. 153-166.
- Synowiec E., *Warunki członkostwa Polski w Unii Europejskiej i ocena stopnia ich realizacji*, w: E. Kawecka-Wyrzykowska, E. Synowiec (red.), *Unia Europejska. Przygotowania Polski do członkostwa*, Instytut Koniunktur i Cen Handlu Zagranicznego, Warszawa 2001.
- Wężyk K., *Niedźwiedziowi wolno więcej (rozmowa z Andrejem Krickovicem)*, 18.07.2015, <http://wyborcza.pl/magazyn/1,146875,18384515,niedzwiedziowi-wolno-wiecej.html> [18.07.2015].
- Żakowski J., *Ogniska choroby. Politolog Jan Zielonka o globalnym kryzysie demokracji*, „Polityka”, 1.01-12.01.2016, nr 1/2 (3041), s. 24.